

Метафары ў беларускай мове, што характарызуюць асобу з пункту гледжання яе ўзросту

У гэтай групе вылучаецца невялікая колькасць субстантываў, другасныя ЛСВ у якой размяркоўваюцца па шкале ‘малады – стары’. Больш дэталёвая характарыстыка назіраецца ў назвах маладой, прыгожай дзяўчыны ці юнака.

Для найменняў старога чалавека выкарыстоўваюцца полісеманты *корч*, *выварацень*, *грыб*, *лунь*, *верацяно*: *Так, я таксама стары корч, іншы стаў. Ледзь што – ах, ах, сэрца.* (І.Мележ); *Каму патрэбна твая балбатня? Ды хто ты такі ёсць, стары корч?* (В.Вітка); *«Як жа гэта я, стары выварацень, не мог змікіціць?» – гадаў Каўрыжска.* (М.Пянкрат); *З гэтым грыбам хіба можна кашу зварыць, не разумее ён нас, малодых.* (А.Асіпенка); *Каб пачуў, як жыве стары бацька – сівенькі лунь.* (М.Чарот); *Хоць галавой – Лунь белы – Ё гусяра, Ды гэта ўсё ж Не тое падобенства.* (М.Мятліцкі); *Ціха бо ты, старое верацяно!* – зазваў ён нарэшце. (І.Мележ)..

Малады, неспрактываваны, нясталы чалавек часцей за ўсё атаясамліваецца з зялепухай, зеленню: *Я маю бязвусых зялепых нямала, Што «зведалі», кажуць, усё дасканала.* (І.Гілевіч); *Па гадах яна [Марыя Пятровіч] яшчэ, як кажуць, – зелень.* (М.Сергіевіч). Маларослы падлетак параўноўваецца са шпінгалетам, шпунтом, смаркачом: *Такі шпінгалет, а ўжо – ультыматум. Ну, цяпер і будзе Санька мець адказ на свой ультыматум.* (А.Савіцкі); *Прычым тут Іцка, калі яго сыноч, вось такі шпунт, усе грошы пракурвае.* (В.Хомчанка); *Я ўспамінаю, як прыглядаўся да яе, сам яшчэ смаркач, а яна ўжо дзеўка.* (Я.Брыль).

Назвы дзіця (сына, дачкі) атаясамліваюцца з крошкай, кропелькай, расінкай, крывінкай.

У творах мастацкай літаратуры шырокаўжывальнымі лічацца метафарычныя дэрываты, звязаныя з характарыстыкай маладой і прыгожай дзяўчыны. Народнапаэтычныя асацыяцыі такой дзяўчыны з кветкай носяць даволі рэгулярны характар і абумоўлены яркай шматколернасцю кветак, іх духмянасцю, незвычайнай формай, асаблівасцямі лістоты і суквеццяў. Акцэнт у семантычнай мадэлі «кветка → каханая дзяўчына» робіцца на знешнім абліччы дзяўчыны, яе маладосці, прыгажосці, прывабнасці. Параўн.: *Мая любачка – зорка ясная, мая Ганначка – кветка красная.* (А.Гарун); *І дзяцюк зірнуў на краску, На дзяўчыну з шчырай ласкай.* (З.Бядуля); *Як была дзяўчына – Красачка, ласачка, А як стала жонка – Ёлася ў пячонку.* (А.Дзеружынскі).

У працэсе метафарызацыі ўключаюцца не толькі абагуленыя назвы *кветка*, *краска*, але і канкрэтныя назвы кветак, які ў дачыненні да агульнай назвы (гіпероніма) выступаюць у якасці гіпонімаў. Другасныя ЛСВ развілі субстантывы *вяргіня* (*вяргінечка*), *пралесачка*, *лілея*, *незабудка*, *ружа*, *шыпышына*, *маргарытка*, *стракотка*, *рамонак*: *Вы – цудадзеіныя багіні, Выратавальніцы Зямлі. Вы – бессмяротныя вяргіні, Што ў ліхалецце*

расцвілі. (Л.Дайнека); Чырвоная **вяргінечка** – Прыгожая дзяўчыначка, О-я-ёй, Што зрабіла ты са мной? (А.Русак); Яна, **пралесачка**, на гэтым крыжы вешала фартушок – сіні крыжык вышыты. (Л.Родзевіч); Магда, Магдачка, Мая **кветачка-пралесачка**, Не кахацца мне, хлопцу, з табою, Ваявода старога дачкою. (М.Багдановіч); Цяпер ты ў вочы не глядзіш, Адводзіш прэч, хаваеш веі. Я помню твой таемны ўздых, Мая чароўная **лілея**. (М.Шабовіч); Выходзіць юнак з тэлефоннай будкі, на далані шарыкавым алоўкам запісвае нумар сваёй **незабудкі**. (Р.Барадулін); Дзяўчына вясковая! Чайная **ружа** вырасла сярод дзядоўніку! Ці не праўда? (М.Ваданосаў); Тыя словы Стась выдыхнуў ласкава і ціха: «Янечка! Ты мая чароўная **шыпына**, ты самая гожая **кветачка** ў сусвеце». (А.Ветах); **Маргарытка** ты, **стакротка**, для цябе – дзве назвы! Для мяне – адной, кароткай, не знайшла ні разу. (У.Дубоўка); Сярод сцюж, сярод дажджоў Я каханьня **рамонку** знайшоў. Зразумеў, гэта **кветка** мая, Бо так шчыра глядзела яна. (У.Шпадарук).

Такі ж кірунак метафарызыцыі назіраецца ў найменнях дрэў, кустовых раслін, пладоў і ягад. Такія назвы, як правіла, ужываюцца ў дэмінітыўнай (памяншальна-ласкальнай) форме: Якая яна [Гая], сапраўды, маладая **бязрозка** – беленькая, гнуткая. (І.Шамякін); Жня маладая – стройная **каліна** – У глухой даліне жыта дажынала. (П.Лебка); Сваю **вішаньку**, Сваю **вішаньку**, Мілую кахаю І цалую я, І цалую я 3 вечара да ранку. (А.Дзеружынскі); Шчокі ў яе былі круглыя, ружовыя. «Мая **вішанька**», – так звычайна называў яе бацька. (А.Якімовіч); «А ты ўжо не плачаш, **ягадка?**» – ласкава спытала Марыль. (І.Козел); Эх, Дуня, Дуня, **ягадка** мая... (У.Федасеенка); Хто ўслаўляе працай край, Што квітнее, нібы май, Хто сама ёсць маладосць, Наш радасць, весялосць? **Журавінка, журавінка** – Беларуская дзяўчынка. (А.Дзеружынскі).

Дэмінітыўныя формы найменняў дрэва і плода яблыні, а таксама назва расліны-кветкі выкарыстоўваюцца для абазначэння прыгожага юнака: Каля першай хаты яг сьцігла бабуля як печаная дуля і загаласіла: «**Яблычка** маё недаспелае, каго я бачу! Хадзі, Магдысёк, сядзьма на калодзе, пагаварым у прыродзе» (І.Юрчанка); А мой жа ты **дубочак**, месячык ты мой залаценькі! (І.Мележ); Яго так усе і звалі – **Адуванчык**. Ён і быў падобны на адуванчык-кветку - залаціста-рыжы, асабліва калі валасы пасля абавязковай стрыжкі. (В.Хомчанка).

Фальклорныя вытокі і ў метафар, дзе каханая дзяўчына параўноўваецца з нябеснымі свяціламі (сонцам, зоркамі) і зарой: «Сонца маё, радасць мая, не ведаеш, як сумна было без цябе», – усхвалявана гаварыў Рыгор. (У.Клімовіч); Для цябе, маё сонейка, Што ты хочаш, зраблю, А таму, што прыгожанька, А таму, што люблю. (А.Дзеружынскі); Напаткаў я дзівосную зорку сярод весняга гаю, прашаптаў найсвятлейшыя словы: «Я вас кахаю..». (П.Шруб); Прыснілася ёй Лідачка, зорачка яе ненаглядная... (Я.Брыль); Зоркаю, зоркачай яснай Называюць сваю любую. (А.Пісьмянкоў); Ты са мной, летуценнага шчасця заранка. Я цалую цябе, апякаючы вусны. (Л.Пранчак); А мая зараначка сёння за другога ідзе. (Р.Барадулін).

Семы ‘маладосць, прыцягальнасць, прываблівасць’ актуалізуюцца ў пераносных ЛСВ полісемантаў *цукар, цукерка, цукерачка*: **Цукар** – не дзяўчына, *цукровае яблычка, ружачка пахучая...* (Ц.Гартны); *А хіба вы, Мірон Іванавіч, хацелі б бачыць мяне такой салодкай, як Любка? Тая сапраўды на цукерку ператварылася.* (М.Лынькоў); *«Я лічу наадварот: маладая – дрэнь, а малады – цукерачка», – пажартаваў Сёмка.* (Ц.Гартны).

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ